

## Gnostiek en de apostolische cultuur

Op de website [www.apgen.nl](http://www.apgen.nl) staat een artikel 'Gnostiek als spiritueel pad' van Henk Katgert <sup>1</sup> met als bronvermelding de jaargang Cultuurfilosofie van Bram Moerland <sup>2</sup>. Onder het artikel stond een noot van de redactie: 'De auteur stelt een intrigerende vraag: Bouwt Het Apostolisch Genootschap voort op de grondslag van de gnostiek of op de grondslag van de joods-christelijke traditie van Plato, Petrus en Paulus? De redactie zou graag een historisch verantwoord artikel plaatsen over de relatie tussen de gnostiek en het apostolische gedachtegoed. Wie neemt de handschoen op?' De auteur heeft de handschoen opgenomen.

### Frits van Yperen

De vraag die de auteur Henk Katgert stelt beperkt zich tot Het Apostolisch Genootschap, gnostiek en de joods-christelijke traditie van Plato, Petrus en Paulus. De redactie voegt daar ook nog het apostolische gedachtegoed aan toe, wat veel verder gaat dan Het Apostolisch Genootschap. We kunnen ter verduidelijking een aantal kernvragen stellen. Wat bedoelen we met gnostiek? Wat is de plaats van Plato, Petrus en Paulus? Als we het hebben over apostolisch gedachtegoed, wat bedoelen we dan? Hoe verhoudt Het Apostolisch Genootschap zich tot de gnostiek? Hoe verhoudt de joods-christelijke traditie van de vroegchristelijke gemeenten zich tot de joods-christelijke traditie van Plato, Petrus en Paulus? In dit artikel wordt op deze vragen ingegaan.

### Wat bedoelen we met gnostiek?

Gnosis (γνῶσις) is het Griekse woord voor kennis. Het gaat hierbij niet om rationele (aangeleerde) kennis maar om inzicht in jezelf. Deze innerlijke kennis is intuïtief in ieder mens aanwezig. Onder gnostiek verstaan we het beoefenen van kennis van het hart.

Het oud-Griekse aforisme 'Ken uzelf' (Grieks: γνῶθι σεαυτόν: gnothi seauton) was volgens een reisverslag van de Griekse schrijver Pausanias een inscriptie in de pronaos van de tempel van Apollo in Delphi. Er zijn voorbeelden van gnosis te vinden in het hindoeïsme (Bhagavad Gita) en in de leringen van wijsgeer Lao Tse (Tao te Tjing). In de Bhagavad Gita <sup>3</sup> zegt Krishna (de goddelijke personificatie van Brahman) tegen Arjuna: 'Ik ben het zelf tronend in het hart van de mensen'. Kenmerkend voor de gnostici is dat zij niet in godsdienstige zin geloven, maar de innerlijke morele autoriteit boven elk uiterlijk gezag stellen.

G. Quispel benoemt in zijn boek <sup>4</sup> over gnosis als een derde cultuurtraditie:

De kerken verkondigen het geloof. Dat geloof gaat terug op Golgotha en de Sinaï. Onze wijsgeren gaan uit van de rede. Volgens hen kan alleen het verstand de waarheid kennen. Van Oxford tot Berkeley heerst in Academia het logisch positivisme, een vorm van rationalisme. Van Berlijn tot Wladiwostok heerst een andere vorm van rationalisme. Deze eredienst der rede heeft in het Westen altijd bestaan, ook in de middeleeuwen. Hij gaat terug op Athene en Ionië. De Grieken hebben de logos ontdekt. Naast deze twee heeft altijd een derde stroming in het Westen bestaan, de gnosis.

<sup>1</sup> H. Katgert, *Gnostiek als spiritueel pad*, Rubriek Verdieping, [www.apgen.nl](http://www.apgen.nl), nr.11-4

<sup>2</sup> B. Moerland, [www.brammoerland.com](http://www.brammoerland.com)

<sup>3</sup> S. Srimad, *Bhagavad Gita*, ISBN 90 70742 28 4, Iskcon, Amsterdam, 2003.

<sup>4</sup> G. Quispel, *Gnosis, de derde component van de Europese cultuurtraditie*, ISBN 90 6732 290 3, Rozekruis Pers, Haarlem, 2005, blz. 15.

De gnosis ontstond in Alexandrië omtrent het begin van onze jaartelling. Soms werd zij verkapt als filosofie, soms gemaskerd als geloof, meestal beschouwd als afwijking en geestesziekte. In werkelijkheid gaat de gnosis altijd uit van de innerlijke ervaring en drukt zij zich in beelden uit. Zij zelve noemt dat: 'kennis des harten'. Zo staat het in het gnostische Evangelie der Waarheid, in 150 na Christus in Rome geschreven: 'jullie zijn de kinderen van de kennis des harten.' Pascal heeft gezegd: 'Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.' De historicus zal daaraan toe moeten voegen: 'Het hart heeft zijn redenen, die het geloof niet kent.'

Verder merkt Quispel in zijn boek op dat gnosis van alle tijden is, maar dat zij altijd gekleed gaat in een eigentijds gewaad. 'In de antieke gnosis is God zeer onfilosofisch, geen statisch Zijn, maar een Zijn-in-beweging, een Zijn-in-uitbreiding. God wordt zich van zichzelf bewust, de geschiedenis is een proces van goddelijke bewustwording.'

Er zijn dus essentiële verschillen tussen filosofen, kerk en gnostiek. Filosofen gaan uit van feitelijke kennis. De huidige christelijke kerken gaan uit van een leer waarin je moet geloven: de apostolische geloofsbelijdenis. De gnostici gaan uit van een innerlijk weten.

Historisch kennen we de gnostici vooral uit hun bestrijding door de kerkvaders. Zo blijkt Irenaeus<sup>5</sup> met zijn boek *Adversus Haereses* ('Tegen de ketterijen') een belangrijk bestrijder van de gnostici. De gnostici zijn nog lang bestreden, tot het uitroeien van de Katharen in de 13e eeuw aan toe.

Eén van de belangrijkste thema's van de gnostiek is dat de mens van zichzelf vervreemd kan raken. Mensen kunnen vergeten wie ze zelf in werkelijkheid zijn. De niet verlost mens is 'zichzelf kwijt'. Het gevolg daarvan is dat zo iemand het contact met zijn innerlijk weten, de gnosis, verliest. Wie zichzelf kwijt is, leeft als een slaaf van onpersoonlijke machten. Deze staat van vervreemding van het ware zelf wordt in de gnostische teksten met velerlei verschillende termen beschreven, zoals slavernij, vergetelheid, slaap, dronkenschap, blindheid, dood. De meest algemene term die daarvoor vaak wordt gebruikt is 'dwaling', in de betekenis van 'verdwaald zijn'. Van jongs af aan leren we dat anderen iets over ons te zeggen denken te hebben en daar verwachtingen van hebben. Daardoor kan de mens niet zijn zoals hij of zij oorspronkelijk bedoeld is. Door ons bewust te worden van wie we ten diepste zijn, komen we in contact met ons diepste zijn, het Zelf, het oorspronkelijke gelaat van God.

Daarbij past de gelijkenis van het Lied van de Parel uit de Handelingen van Thomas<sup>6</sup>. Van oorsprong is het waarschijnlijk een volksverhaal uit Parthië in het noorden van Iran uit de eerste eeuw voor Christus. Het gedicht vertelt over een koningszoon die door zijn ouders naar een ver land gestuurd wordt. De koningszoon krijgt de opdracht in het verre land een parel te zoeken. Als hij in dat land aangekomen is, vergeet hij echter zijn opdracht. Hij neemt de zeden van het vreemde land aan en wordt zo een 'zoon van het land'. Daardoor vergeet hij wie hij van oorsprong is, waar hij vandaan kwam en wat zijn opdracht was. Maar dan komt er een boodschapper van zijn ouders. Die herinnert hem aan zijn afkomst. Nu weet hij weer wie hij is en hij herinnert zich ook zijn opdracht. Hij slaagt erin de parel te vinden en hij keert terug naar zijn geboorteland en wordt daar koning. Het gedicht verbeeldt de staat van de mens die verdwaald is geraakt in een vreemde werkelijkheid, zichzelf vergeten is en vervolgens door een verlosser weer aan zijn ware aard herinnerd wordt en zo leert zichzelf en

---

<sup>5</sup> E. Meijering, *Irenaeus, grondlegger van het christelijk denken*, ISBN 9050184537, Balans, Hilversum, 2001.

<sup>6</sup> A. Klijn, *Apocriefen van het Nieuwe Testament*, ISBN 9025957315, Ten Have, 2006, blz. 221-222.

zijn bestemming te hervinden. In de gnostische teksten is Jezus die verlosser. In het Apocryphon van Johannes <sup>7</sup> zegt Jezus: 'Mens, sta op en herinner jezelf.'

Verlossing betekent hier bewustwording. Het in zichzelf opstaan bij leven. Voor de gnostici zijn dat geen feitelijke gebeurtenissen. Het zijn geen wonderen. We zien hier de kern van de gnostiek: de opstanding is geen verrijzenis uit de lichamelijke dood, maar een spiritueel proces, gericht op het weer tot leven wekken van het ware zelf. De gnostici verkondigden dat Jezus hen heeft geleerd dat liefde de kernkwaliteit is van de gnosis. De gnosis is het innerlijk weten van de liefde. Zij is een goddelijk weten, want het is verbonden met de goddelijke bron van het bestaan waaruit alle mensen voortkomen. In elk mens schuilt een goddelijke vonk, leren de gnostici. Maar de meeste mensen zijn daar onwetend van. Alleen wie zich vrij heeft gemaakt van alle uiterlijke morele dwang kan de gnosis in zichzelf ontdekken en kan daardoor de goddelijke liefde realiseren. Door de gnosis is de individuele mens voor zichzelf de hoogste morele autoriteit. De gnosticus is zijn eigen wetgever, maar ook zijn eigen hoogste rechter. Morele gedragsregels voor de samenleving worden door vrije mensen onderling afgesproken, niet door een externe autoriteit opgelegd, vinden de gnostici.

### **Wat is de plaats van Plato, Petrus en Paulus?**

Op zijn website <sup>8</sup> beschrijft cultuurfilosof Bram Moerland de invloed van Plato: "Plato wordt geacht de grootste filosoof te zijn van de westerse filosofische traditie. De filosoof Whitehead schreef in de vorige eeuw zelfs dat de westerse filosofie bestaat uit voetnoten bij Plato. Wat Jezus was voor het christendom, was Plato voor de westerse filosofie. In het traditionele kerkelijke christendom vertoont Jezus veel overeenkomsten met Plato. Want de invloed van Plato op de vorming van het kerkelijk christendom is onmetelijk groot geweest. Inhoudelijk is de paus van Rome eerder de opvolger van Plato dan van Petrus. De invloed van Plato op het christendom was zelfs zo groot dat het niet aan de aandacht van de latere kerkvaders kon ontsnappen dat veel christelijke ideeën wel erg veel op die van Plato leken. Plato verdeelde de werkelijkheid in twee zijnsferen, materie en geest. Alle materie zag Plato als tijdelijk en vergankelijk en dus minderwaardig. Maar het geestelijke zag hij daarentegen als eeuwig en onveranderlijk en daardoor ver boven de materie verheven. Het lichaam van de mens behoort tot de zijnsfeer van de materie, en de ziel van de mens behoort tot de zijnsfeer van de geest, aldus Plato. Zo bracht Plato een onderscheid aan tussen het lichaam van de mens, dat louter materie is, en de ziel van de mens die zuiver geestelijk is. Dus zijn het lichaam van de mens en de menselijke ziel geheel van elkaar onderscheiden, ze behoren tot twee verschillende zijnsferen."

Het Evangelie volgens Matteüs <sup>9</sup> vermeldt Petrus als rots van de kerk. Jezus zegt: "Jij bent Petrus, de rots waarop ik mijn kerk zal bouwen, en de poorten van het dodenrijk zullen haar niet kunnen overweldigen. Ik zal je de sleutels van het koninkrijk van de hemel geven, en al wat je op aarde bindend verklaart zal ook in de hemel bindend zijn, en al wat je op aarde ontbindt zal ook in de hemel ontbonden zijn." In diverse vroegchristelijke geschriften echter zoals het Evangelie van Filippus en de Pistis Sophia wordt niet Petrus maar Maria Magdalena als belangrijkste discipel genoemd. Later wordt zij zelfs de apostel der apostelen (apostola apostolorum) genoemd. In de latere kerk is de rol van deze vrouw ten onrechte weggeschreven. Petrus is door de kerkvaders naar voren geschoven als de grondlegger van het kerkelijke christendom. De paus fungeert nog steeds als plaatsvervanger van Petrus.

---

<sup>7</sup> Berlijnse codex. Voor een goede Nederlandse vertaling zie J. Slavenburg en W. Claudemans (dundruk uitgave), Nag Hammadi geschriften, ISBN 90 202 1964 2, Deventer, 2004.

<sup>8</sup> <http://www.gnostiek.nl/teksten/platodualisme.html>.

<sup>9</sup> Mattheus 16:18-19.

Apostel Paulus is belangrijk voor de verspreiding van het christendom onder de heidenen. Inmiddels staat vast dat Paulus samenwerkte met de eerste gemeente van Jeruzalem, die onder leiding stond van de broer van Jezus, Jacobus de rechtvaardige.

Samenvattend kunnen we op de vraag wat de plaats is van Plato, Petrus en Paulus (bezien als Bijbels figuur) als antwoord geven dat zij door de kerkvaders verbonden zijn met de latere (dogmatische) christelijke kerk. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt echter dat bepaalde brieven van Paulus niet werkelijk van Paulus zijn. Niet alle brieven van Paulus in de Bijbel zijn authentiek. Een aantal aan hem toegeschreven teksten zijn aangepast aan latere theologische opvattingen van de kerk.

### **Als we het hebben over apostolisch gedachtegoed, wat bedoelen we dan?**

In 'Het Apostolische werk in Nederland' van Marinus Tang<sup>10</sup> vinden we de belangrijkste redenen waarom al voor de stichting van Het Apostolisch Genootschap afscheid werd genomen van de letterlijkheid van de Bijbel:

"Het tweede verschijnsel, dat wij moeten signaleren, is dat van het *nieuwe licht*, vooral in Duitsland gepropageerd door F. Krebs, maar direct na de dood van Apostel Schwartz ongedacht snel in Nederland doorgebroken. De gedachte hierachter is deze: als wij het geïnspireerde woord van de apostelen Petrus, Paulus en Johannes als gezaghebbend aanvaarden, waarom dan niet ook dat van de nu levende apostelen, door wie evenzeer de Heilige Geest spreekt en wel naar de behoefte van deze tijd? Een gegeven uit de praktijk zal hier stellig een rol hebben meegespeeld: tijdens de kerkdiensten werden door 'Bijbelruiters' notities gemaakt van wat de apostelen zeiden. Meer dan eens werden zij dan, evenals andere voorgangers, aan de hand van een of andere Bijbeltekst ter verantwoording geroepen. En natuurlijk was er voor ieders kritiek wel een Bijbeltekst te vinden. Deze gang van zaken moeten we in gedachten houden, wanneer wij lezen in de Wachter Sions van november 1896:

'Gij herders ... legt uw schapen niet Uwe eigene meeningen en inzichten als voeder voor, maar het naar tijdsomstandigheden gegeven woord, opdat gij de schapen weidt op groene weiden en hen niet met het minderwaardige hooi uit het verleden voedt, maar met het frissche groen uit het heden, het naar tijdsomstandigheden gezonden woord. Geeft den schapen frisch water, geen stilstaand putwater, maar frisch, levend bronwater, water des levens. Het oude, kwalijk riekende, stilstaande water kan men immers overal verkrijgen van de luie en trage herders ... ' "

Uit het bovenstaande blijkt een duidelijke kentering in de dogmatiek en de plaats van de Bijbel, die niet langer een heilig boek is met van God gegeven teksten, maar meer een belangrijk boek om ons de geschiedenis te herinneren die nog steeds als inspiratiebron kan dienen. Tang vervolgt:

"Nog krachtiger drukte de pasgeroepen apostel *Hermann Niehaus* zich uit. Hij vergeleek de Bijbelwoorden met de gomer manna van Exodus 16:33, die bewaard werd ter gedachtenis aan Gods uitredingen, maar die niet tot voedsel kon dienen. Als we proberen manna van deze gomer tot ons te nemen, zullen we bespeuren dat er wormen in zijn. 'Waar blijft de geheele Bijbel? Waar blijven Paulus en Petrus en de anderen? Hebben zij ons meer nagelaten dan tot gedachtenis?'

De meeste apostolischen in Nederland huldigden toen nog een gematigder standpunt, later door Korff aldus vertolkt:

'Het woord van levende apostelen heeft evenveel waarde als dat van gestorvene. Tot zover is de redenering volkomen juist ... maar dan moeten de uitspraken der

---

<sup>10</sup> M.J. Tang,, Het Apostolische werk in Nederland, ISBN 90 239 1472 4, Boekencentrum, 's-Gravenhage, blz. 54-55.

tegenwoordige Apostelen geheel berusten op en in overeenstemming zijn met de uitspraken der H. Schrift.' "

Wat mij in dit citaat treft is de overgang van de letterlijke uitleg van de Bijbel naar de verzorging vanuit het hart. Niet langer wordt de verzorging beperkt tot de leer, maar er vindt een overgang plaats naar verzorging van binnenuit op basis van de eigen beleving ('kennis van het hart'). Apostel J.H. van Oosbree vat dit prachtig samen met de woorden: "Verbindt u zich toch aan de zin der dingen." Het zou de start worden van een nieuw tijdperk. Hij hoorde het ritselen van een nieuwe dag.

### **Het Apostolisch Genootschap.**

Na de oprichting van Het Apostolisch Genootschap in 1951 vinden een aantal bijzondere ontwikkelingen plaats.

- In de tijd van apostel L. Slok (1946 – 1984) is sprake van een paternalistische verhouding met de lidmaten met een sterke normering. De gezindheid van de mens Jezus werd in het genootschap christusgezindheid genoemd. De 'apostel aan Jezus' plaats' werd vervangen door 'de Christus van deze tijd'. Er ontstaat een enthousiaste tijd waarbij het gevoel van binnenuit wordt gewekt. Jezus wordt niet gezien als god, maar als mens. Dit heeft Judees-christelijke en ook gnostische kenmerken. Sprekend voor de periode van apostel L. Slok is het 'God als mens evangelie'.

Ik verwijs naar enkele liederen uit die tijd:

- 39. Wie zichzelf geheel wil geven, daarbij schijnbaar stervend ondergaan, komt als mens aan zijn bestemming ...
- 99. Licht niet der mensheid hand in eigenzin geboeid, tot een verheven taak bestemd, doch jammerlijk vergroeid.

- Bij apostel J.L. Slok (1984-2001) werd duidelijk dat de christusgezindheid door alle lidmaten gedragen zou moeten worden. Ook hier 'door levenshouding op de eigen vierkante meter'. De verzorging richt zich meer op de eigen (mede)-verantwoordelijkheid.

Ik verwijs naar enige liederen in die tijd:

- 31. [...] En wat er ook vergaan is of verrezen, we zien de wereld stralen in dat licht, herkennen in onszelf hetzelfde wezen. Het zoekt in ons nog immer een gezicht.
- 32. Een koninkrijk ligt diep in ons verzonken, een erfenis die elk van ons beheert, een schat die door wie waren is verschonken, opdat in ons de liefde wederkeert.

- In de tijd van apostel Riemers (2001 – 2010) wordt meer nadruk gelegd op de dialoog en het naar buiten treden. Zoals je bent, ben je goed. Iedereen doet er toe. De levenshouding van Jezus wordt een navolgbaar voorbeeld. In de statuten van Het Apostolisch Genootschap (zoals nog van kracht in 2003) staat de doelstelling van het genootschap als volgt beschreven: "Het Apostolisch Genootschap bouwt voort op de grondslag die Jezus van Nazareth met zijn woord en levenshouding heeft gelegd zonder daarbij gebonden te zijn aan dogma's."

Ik verwijs naar enige liederen uit die tijd:

- 66. [...] Besef dan de kracht van de mens'lijke geest, want daar kan God liefdemacht zijn.
- 134. [...] Dat vraagt om aandacht voor mezelf en zorgen voor 'vanbinnen', om uit het vele dat ik ben mijn eigen beeld te winnen.

- In de tijd van apostel Wiegman <sup>11</sup> (2010 – heden) komen gezegden voor als “Jij bent mij in een andere gestalte” en “Jij en ik zijn een gelaat van God.” Ook hier is sprake van gnostische verwantschap.

In mijn serie van zes artikelen <sup>12</sup> in De Stroom heb ik verwezen naar de vroegste christelijke (Judeese) gemeenten die van joods-christelijke oorsprong zijn. Dus van vóór het ontstaan van het kerkelijke christendom. De wijze waarop Jezus in Het Apostolisch Genootschap wordt beleefd is meer gnostisch dan christelijk. De Jezus van de christelijke kerk is de Jezus van de apostolische geloofsbelijdenis <sup>13</sup> (geleden, gekruisigd en voor onze zonden gestorven).

Jezus hoeft niet christelijk (of apostolisch ☺) te zijn, om van waarde te zijn. Jezus was joods, niet christelijk. Hij voorzag in betekenis door uitleg van de regels in plaats van pure toepassing van de regels. Hij raakte eenvoudige mensen in hun hart zonder te veroordelen door liefde aan het woord te laten. Een sprekend voorbeeld is zijn uitspraak: "Heb God lief boven alles en je naaste als jezelf." Het is een aansprekende tekst, zoals het Evangelie van Thomas <sup>14</sup> (dat gedeeltelijk van Judeese afkomst is) ook sprekende teksten bevat die aan Jezus worden toegeschreven. Dat betreft waarden die ook in Het Apostolisch Genootschap beleefbaar zijn. De overeenkomst hiervan kan wellicht worden verklaard met wat de bekende psycholoog Carl Gustav Jung schrijft: "De woorden van Jezus tot Nicodemus hebben daarom zo'n grote suggestieve kracht, omdat ze symbolische waarheden, die in de psychische structuur van de mens gegrondvest zijn, verwoorden."

## Conclusie

Plato en Petrus horen meer bij de leer van het kerkelijk christendom. Paulus hoort daar niet bij. Hij is meer gnosticus. Niet alle teksten van Paulus zijn authentiek. Er zijn teksten die later onder zijn naam zijn toegevoegd of aangepast aan latere inzichten. Uit moderne wetenschap blijkt dat Paulus <sup>15</sup> betrokken was bij de eerste gemeente van Jeruzalem.

Het Judeese christendom, zoals bij de eerste gemeente van Jeruzalem, vertoont enige gelijkenis met Het Apostolisch Genootschap, omdat leden opgeroepen worden de goddelijke vonk in zichzelf inhoud te geven door de liefde aan het woord te laten en hun eigen verantwoordelijkheid in deze benadrukt wordt. Dit is mogelijk geworden door het loslaten van de letterlijke uitleg van de Bijbel en het afzien van dogmatiek. Hierdoor is een soortgelijke cultuur ontstaan als bij het Judeese christendom. Maar er bestaat historisch geen verwantschap. Wat mij betreft past de cultuur van Het Apostolisch Genootschap wel bij de cultuur van het Judeese christendom, het Zoarisme en de Katharen. Het Apostolisch Genootschap bouwt niet voort op de grondslag van de gnostiek, omdat er geen historische verwantschap is. Echter, er zijn duidelijke overeenkomsten van Het Apostolisch Genootschap met het vroege Judeese christendom.

---

<sup>11</sup> Weekbrief 9, 18 maart 2012; Declamatorium 'Een kostbaar verlangen' Het Apostolisch Genootschap, Baarn

<sup>12</sup> F. van Yperen, serie van 6 artikelen in De Stroom (2003: nov. blz. 16-17, dec. blz. 40-41, 2004: jan. blz. 22-23, febr. blz. 32-33, mrt. blz. 32-34, apr. blz. 28-29). Bijgewerkte versie in Rubriek Verdieping, www.apgen.nl, nr. 4-3.

<sup>13</sup> [http://nl.wikipedia.org/wiki/Apostolische\\_geloofsbelijdenis](http://nl.wikipedia.org/wiki/Apostolische_geloofsbelijdenis)

<sup>14</sup> Zie [www.gnostiek.nl](http://www.gnostiek.nl)

<sup>15</sup> J. Slavenburg, Valsheid in geschrifte, ISBN 9057303507, Zutphen, 2008, blz. 52

Het Apostolisch Genootschap bouwt (zonder daarbij gebonden te zijn aan dogma's) in zelfwerkzaamheid voort op de grondslag die Jezus van Nazareth met zijn woord en levenshouding heeft gelegd. Daarmee bouwt het niet per definitie voort op de traditie van de christelijke kerk. Het heeft afstand genomen van veel opvattingen die later door kerkvorsten zijn toegevoegd.

#### **Aanbevolen Literatuur:**

- R. van den Broek, *Gnosis in de oudheid*, ISBN 978 90 71608 27 8, In de Pelikaan, Amsterdam, 2004.  
B. Moerland, *Schatgraven in Nag Hammadi*, ISBN 90 6271 922 8, Synthese, Den Haag, 2004.  
B. Moerland, *Schatgraven in Thomas*, ISBN 978 90 351 3145 3, Bert Bakker, Amsterdam, 2007.  
J.M. Robinson, *The Nag Hammadi Library in English*, ISBN 90 04 07185 7, E.J. Brill, Leiden, 1984.  
J. Slavenburg, *Gnosis, de esoterische traditie van het oude weten*, ISBN 90 202 1026 2, Ankh-Hermes, Deventer, 1993.  
J. Slavenburg en W.Glaudemans, *De Nag Hammadi geschriften* (dundruk), ISBN: 90202 1964 2, Ankh-Hermes, Deventer, 2004  
J. Slavenburg, *Inleiding tot het esoterisch christendom*, ISBN 90 202 8399 5, Ankh-Hermes, Deventer, 2006 (2e druk).

© F. van Yperen, e-mailadres: [fritsvanyperen@live.nl](mailto:fritsvanyperen@live.nl)

Frits van Yperen komt uit een apostolisch gezin en is lidmaat van Het Apostolisch Genootschap. Hij studeerde telecommunicatie, rechten en management. Hij heeft zich uitvoerig verdiept in oude culturen. Recent studeerde hij aan de Hogeschool voor Geesteswetenschappen in Utrecht gnostiek en hermetica bij Jacob Slavenburg en cultuurfilosofie bij Bram Moerland.